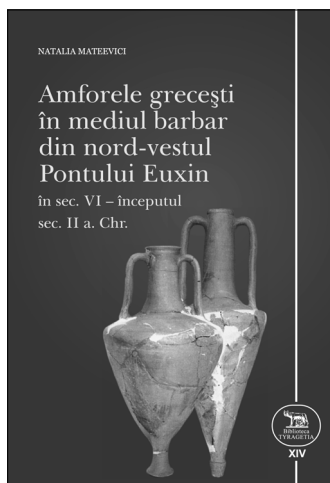


**Natalia Mateevici, AMFORELE GRECEȘTI
ÎN MEDIUL BARBAR DIN NORD-VESTUL PONTULUI EUXIN
ÎN SEC. VI – ÎNCEPUTUL SEC. II a. CHR.**

Chișinău, 2007. 284 p. + 353 estampaje, 37 figuri și 18 hărți. ISBN 978-9975-80-080-8



Că amforele de transport descoperite în monumentele indigene de la periferiile *oecumenei* antice reprezintă cea mai numeroasă și mai variată categorie de importuri grecești, este un fapt binecunoscut și pe larg valorificat de istorici și arheologi la studierea relațiilor

greco-barbare. Astfel, pornind de la forma buzei, mânerelor și a piciorușului, volumul și caracteristicile metrice, semnele de producător, iar în unele cazuri și de negustor, culoarea argilei și ingredientele pastei din care ele au fost confecționate, amforele oferă informații deosebit de importante pentru a pune producerea lor – de cele mai multe ori fără prea mari dificultăți – pe seama unui sau altui centru economic din lumea greacă. Cunoșcând orașele producătoare de amfore și ponderea diferitor ramuri în activitatea lor economică, deținem și informații suplimentare despre conținutul care putea fi transportat în ele, iar în acest fel și despre preferințele pentru un produs sau altul în mediul populațiilor din regiunile unde aceste ambalaje au fost difuzate. Nu în cele din urmă, amforele grecești pun la dispoziția cercetătorului, datorită elementelor de atribuire și reperelor cronologice pe care conțin, date importante pentru evaluarea statistico-cantitativă a volumului producției din diverse centre și ponderea acestora în relațiile de schimb și comerciale dintre greci și indigeni. În această privință nu face excepție nici situația din nordul și nord-vestul Pontului Euxin, regiune valorificată de greci în secolele VII-VI a. Chr. prin fondarea unui număr impresionant de așezări de tipul *apoikia* și *emporia* cu caracter agrar sau comercial. Așa, amforele grecești descoperite în așezările și complexe funerare tracice și scitice din *hinterland*-ul coloniilor de aici au

devenit pentru arheologi cu timpul atât de firești, încât, nu atât prezența ci mai degrabă lipsa unor asemenea importuri ceramice ar ridica anumite semne de întrebare și ar deveni obiectul unor discuții academice.

Intensificarea investigațiilor în arhivele muzeale și pe teren, perfecționarea metodelor și metodologiei de prelucrare a surselor arheologice, precum și sporirea posibilităților și modalităților de publicare a rezultatelor științifice, au provocat de curând un adevărat *boom* informațional privind contextul și condițiile de descoperire a amforelor grecești în mediul indigen și colonial – și nu numai –, precum și în centrele pontice și mediteraneene, unde aceste recipiente ceramice fuseseră odinioară fabricate. Mai mult decât atât, pe lângă caracterul pluri-lingvistic al publicațiilor dedicate acestei problematici, literatura apărută se mai găsește și *împrăștiată* prin numeroase raporturi de săpătură, diverse periodice și reviste de specialitate, monografii și volume omagiale, materiale ale diverselor întruniri științifice, atât de frecvente în ultimele două decenii, grație unei cooperări internaționale foarte intense în domeniul arheologiei. Prin urmare, așa cum arată și practica cotidiană, toți cei interesați de prelucrarea materialului amforistic dintr-o regiune sau alta a colonizării grecești, sunt puși în situația, indiferent de scopul urmărit, să înfrunte o bibliografie destul de *stufosă*, atât ca număr al publicațiilor apărute, cât și ca volum al documentației arheologice aflată în circuitul științific. Spunând acestea am avut nu numai intenția să atragem atenția aici asupra unora dintre dificultățile legate de sistematizarea materialului amforistic, dar și să accentuăm, o dată în plus, importanța elaborării unor lucrări speciale, chiar și în asemenea împrejurări. După cum se cunoaște, lucrările de sinteză sunt de natură să marcheze un bilanț în studierea unei probleme, dar și să contribuie esențial la extinderea cercetării într-un cadru istoriografic și metodologic mai larg. Un moment de reținut în cercetarea amforelor grecești din spațiul nord-vest-pontic ar marca și studiul monografic prezentat în rândurile ce urmează.

După publicarea mai multor însemnări și articole pe marginea amforelor și ștampilelor grecești, în cea mai mare parte din Republica Moldova – fie din descoperirile arheologice mai recente sau fondurile muzeale și colecțiile private –, dar și unele din România și Ucraina, Natalia Mateevici, colaborator științific la Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, publică de curând o lucrare de sinteză dedicată materialului amforistic din nord-vestul Pontului Euxin. Luând formele sale finale sub auspiciile profesorului universitar și binecunoscutului arheolog moldovean Ion Niculiță, conducătorul tezei de doctorat din care a rezultat această carte și semnatarul aici a unei prefețe (5), monografia dată examinează descoperirile amforistice din mediul barbar. În acest fel, studiul întrunește premisele să se profileze și ca o contribuție importantă la cercetarea relațiilor dintre lumea greacă și populațiile indigene, tracice și scitice, din spațiul nord-vest-pontic. Informațiile din *Nota autorului* (7 urm.), din care cititorul află despre specialiștii în domeniu și instituțiile de profil cu care a colaborat autoarea în ultimii ani, cât și despre natura documentației arheologice pe care se bazează lucrarea, în parte până acum nepublicată și pusă aici pentru prima dată în circuitul științific (vezi și p. 13 urm.), vin să confirme această afirmație.

Pe lângă generalitățile legate de istoria recipientelor ceramice la greci și terminologia lor, în *Introducere* (9-20) sunt explicate, mai întâi, limitele geografice și cronologice ale lucrării. Un argument important la fixarea cercetării în spațiul dintre Carpații Orientali și Bugul de Sud a constituit faptul că acest teritoriu, așa cum susține N.M., a fost până acum, în comparație cu Dobrogea și regiunile de la est de râul Bug, „mai puțin studiat în ce privește importul amforistic grecesc” (11). Deși autoarea a mărginit spațiul de cercetare între mijlocul sec. VI și începutul sec. II a. Chr., pentru cititor ar trebui să fie clar că atât limita cronologică superioară propusă, cât și cea inferioară, posedă aici doar o valoare relativă. Așa cum aceste capete cronologice se bazează în lucrarea de față pe datele rezultate din analiza materialului amforistic, atât descoperirile viitoare, cât și perfecționarea continuă a sistemului de datare a importurilor grecești în general, și a amforelor de transport în particular, sunt de natură să aducă anumite precizări în această direcție. Cu atât mai mult, pentru unele dintre amforele discutate în

lucrarea sunt admisibile și alte determinări cronologice, decât cele propuse de autoare.

După o trecere în revistă a unora dintre sursele scrise și arheologice folosite în lucrare, precum și a metodelor folosite la analiza acestora (11-14), în introducere se dă și un scurt istoric al cercetării (14-20). Luând în considerație numărul impunător al lucrărilor realizate de-a lungul mai multor decenii pe marginea unei sau altei probleme ridicate de difuzarea acestei categorii de produse ceramice grecești, este firește că aici nu putea fi vorba decât de o trecere în revistă a unora dintre contribuțiile mai importante pe tema dată. Deosebit de salutară este încercarea de a analiza situația din spațiul cercetat după regiuni geografice distincte – spațiul dintre Carpații Orientali și râul Prut (16-17), spațiul pruto-nistean (17-18) și, în cele din urmă, regiunile de la est de râul Nistru până la Bugul de Sud (18-19) –, care se încadrează, în linii mari, în hotarele politice actuale ale României, Republicii Moldova și Ucrainei. Totodată, deoarece marea majoritate a lucrărilor menționate la compartimentul legat de istoricul cercetării se regăsește și în bibliografia de la sfârșitul cărții¹, credem că cititorul putea fi scutit de citarea completă – iar pe alocuri chiar cu unele erori – a denumirilor și în cuprinsul celor câtorva pagini din introducere. O expunere a problemelor mai importante pe care le ridică studiul materialului amforistic, așa cum aceasta a reușit autoarei pe alocuri, ar fi fost aici mai utilă și oportună. Neomogenitatea sistemului de menționare a bibliografiei citate se face observată și prin utilizarea în paralel, pe lângă titlurile complete, și a sistemului de prescurtări, adică citarea doar a numelui autorului și anului publicației, practicat, de altfel, în celelalte capitole ale lucrării. O structurare a informațiilor despre publicațiile pe care s-a bazat lucrarea, ar fi evitat repetările și ar fi scos mai bine în evidență succesele înregistrate de *amforologia* modernă la diferite etape. Pentru exemplificare notăm aici că după menționarea celor două lucrări de sinteză ale binecunoscutului specialist rus S. Monachov, apărute în 1999 și, respectiv, 2003, este amintit în treacăt și „un studiu valoros” semnat de M. Ebert pe la începutul

1 Excepție ar putea face, de exemplu, un articol semnat de I.B. Brașinskij, pretins specialist în domeniul *amforologiei*, pe marginea datelor metrice ale recipientelor rhodiene (Стандарты родосских амфор. КСИА 156, 1978, с. 11 сл.). Astfel, fiind menționată incomplet la p. 14 urm., această lucrare nu se mai regăsește citată la compartimentul care tratează despre amforele rhodiene, și nici în lista bibliografică.

secolului trecut (19). Pentru a ne da seama despre importanța și locul acestei lucrări într-un istoric al cercetării, amintim aici doar că M. Ebert, cu toate că a publicat foarte exemplar materialul arheologic descoperit de el, *nu a determinat, atât din punct de vedere cronologic, cât și morfologic, nici una din amforele descoperite în complexele funerare de la Solončaki-Adžigol și Petuchovka* (s.n. – V.B.), lucrarea dată reflectând, într-o anumită măsură, și nivelul de cercetare a amforelor grecești la începutul secolului XX. În fine, credem că acest compartiment al lucrării ar fi avut de câștigat și dacă pasajele detaliate cu datări de amfore sau ștampile din unele așezări și complexe funerare tracice și scitice, de altfel, indiscutabil de valoroase, ar fi fost plasate în capitolele dedicate difuzării acestor descoperiri în spațiul de cercetare². De altfel, N.M. este ea însăși de părerea că „..."

² Așa, la p. 18 am atestat și un pasaj cu privire la un material semnat de noi pe marginea relațiilor economice dintre lumea greacă și populațiile din spațiul pruto-nistean (B. Банару, К вопросу об экономических связях населения Пруто-Днестровского междуречья с греческим миром. В сб.: Никоний и античный мир Северного Причерноморья [Одесса 1997] 174-179). Luând în discuție difuzarea amforelor thasiene descoperite în cetatea getică de la Butuceni, autoarea studiului ne atribuie o *concluzie*, pe care am fi formulat-o noi acolo, și anume: „... V. Banaru ajunge la concluzia că piesele thasiene descoperite în acest sit atestă prezența Thasosului în comerțul greco-barbar *doar* (s.n. – V.B.) până în sec. IV a. Chr.”, în timp ce ștampilele amforistice thasiene de aici, dateate în prima jumătate a sec. III a. Chr., descoperiri despre care, așa cum reiese din text, nu am fi avut cunoștință, „... infirmă concluziile cercetătorului V. Banaru”. Surprinși de această analiză, am găsit de cuviință să aducem la atenția cititorului, pentru clarificarea situației date, pasajul integral la care se face aici trimitere: „... Начиная с последней четверти V в. до н. э. Хиос уступает ведущую роль Фасосу. С этого времени в Бутучень встречаются ножки амфор с кольцеобразным поддонном, внизу скошенные вовнутрь с широким углублением. До середины IV в. до н. э. на городище преобладают фасосские товары. В сравнении с другими центрами Фасос представлен большим количеством обломков. Это подтверждается и количеством клейменных амфор (notă: И. Никулицă, Геты и эллинские полисы в IV-III вв. до н. э. *Thracia Pontica* 4, 1991, 200; I. Niculiță, V. Banaru, *Les importations grecques de la forteresse getique de Butuceni, Republique de Moldavie. The Thracian world at the crossroads of civilisations* 1 [Bucharest 1997] 373-383). ... С середины IV в. до н. э. можно говорить о начале нового этапа в торговле Северо-Западного Причерноморья. По нашему мнению, он отражает определенные политические и экономические изменения в Черноморском бассейне в целом и для Северо-Западного Причерноморья. С этого момента основную роль начинают играть понтийские колонии Гераклея, Синопа, Херсонес, которые становятся влиятельными производственными центрами, успешно конкурируя с восточногреческими. Возможно, что смена лидеров в торговле Северо-Западного Причерноморья происходила на фоне определенных политических и экономических изменений”. Așa cum vedem noi lucrurile, din acest text nu reiese, nicidecum, concluzia care ne este atribuită nouă de N.M. Cu atât mai mult, că atât în comunica-

astfel de exemple sunt numeroase și e de prisos de a insista aici asupra lor...” (17).

Primul capitol al lucrării tratează diverse aspecte ale amforei grecești difuzate în spațiul de cercetare drept *principalul ambalaj al mărfurilor lichide* (21-60). Astfel, cele trei compartimente ale capitolului tratează despre *centrele de producere a mărfurilor și a ambalajelor* (21-33), *morfologia, tipologia și standartizarea materialului amforistic* (33-49) și, în cele din urmă, despre *caracteristica ștampilelor amforelor grecești* descoperite în spațiul de cercetare (49-60). După cum se poate intui și din titlurile citate mai sus, la dispoziția cititorului sunt puse diverse informații despre centrele producătoare și caracteristicile amforelor lor la diferite etape de difuzare. Binevenit găsim documentarea compartimentului al doilea, în care sunt sistematizate datele morfologice despre amfore. Așa cum uneori în literatura de specialitate informațiile cu privire la culoarea și compoziția pastei din care sunt fabricate amforele nu corespund atribuirilor propuse de cercetători – de exemplu în cazul descoperirilor de la Hârtopul Mare, Hansca, Calfa, Alcedar-La Cordon etc. (17 urm., 62) –, această parte a lucrării are și o importanță practică, chiar și pentru arheologii consacrați din alte domenii, mai puțin versați în problematica amforelor grecești, cât și, într-un mod deosebit, pentru arheologii și muzeografi începători. Pentru evitarea repetărilor și intercalărilor din cele trei subcapitole, ne întrebăm dacă nu era mai reușită sistematizarea informațiilor referitoare la un centru sau altul într-un singur loc, adică, respectând principiul cronologic, în subcapitole aparte după centrele meșteșugărești sau tipurile de amfore, în cazul când producătorul lor nu este încă identificat.

În cuprinsul capitolului am constatat, cu regret, și strecurarea unor erori printre datele istorice. Așa, colonia Heraclea Pontică nu este o fundație milesiană (25), ea fiind înființată de coloniștii din Megara și Beoția, iar orașul Sinope nu a fost fondat în sec. VI a. Chr. (28), ci, cel puțin în timpul aceluiași val de colonizare ca și Histria, adică apro-

rea noastră la congresul al noulea de tracologie (V. Banaru, L'importation grecque a la forteresse de Butuceni. In: *The Thracian World at the Crossroad of civilizations. The 7th international congress of Thracology* [Bucharest 1996] 195-196), cât și în varianta lărgită a acestui material (Niculiță, Banaru 1997), aflată atunci încă sub tipar, am vorbit și am publicat și unele materiale de Thasos din secolul al III-lea a. Chr., provenite de la Butuceni.

ximativ în a doua jumătate a sec. VII a. Chr, dacă nu chiar mai devreme (Ivanthick 1998, 297-330). Chiar și în lipsa unor reguli fixe de citare, ar fi fost deosebit de binevenită – observația se referă atât la acesta cât și la alte capitole ale lucrării – adaptarea și utilizarea toponimelor antice și moderne, așa cum acestea se practică în literatura de specialitate de limbă română: Akanthos pentru Akanth (27, 46, 59), Clazomenae pentru Klazomene (23), Borysthenes/Berezan pentru Boristhene/Berezani (12), Nikonion pentru Niconium, Chalcedon pentru Halkidika (24), corintic pentru korinthic (32) etc. Nu vedem nici un motiv de ce ar trebui să difere toponimul Tyra-așezare de hidronimul Tyras-râu. Chiar dacă această deosebire a fost și se mai practică încă în unele studii ale cercetătorilor ruși și ucraineni³, suntem de părerea că ea este improprie uzului românesc.

Acordându-le calificativul de *principal indicator al relațiilor comerciale între autohtoni și lumea greacă*, difuzarea amforelor grecești în spațiul de cercetare constituie subiectul capitolului al doilea (61-104). În cuprinsul celor trei subcapitole, care, de fapt, constituie esența acestei cărți, sunt analizate, pornindu-se de la principiul cronologic, descoperirile amforistice din secolele VI-V, sec. IV - mijlocul sec. III și, în cele din urmă, din a doua jum. a sec. III - începutul sec. II a. Chr. Dat fiind faptul că în această parte a lucrării se operează cu un număr considerabil de descoperiri, o sistematizare mai exigentă a informațiilor după principiul tipologic, cronologic și geografic la descrierea și analiza materialului ar fi înlesnit lectura atât pentru specialiști, cât și pentru cei mai puțin versați în tematica dată. Fără a intra în detalii prea multe, vom menționa aici numai exemplul amforelor timpurii de Chios, de la începutul acestui capitol (61 urm.). Astfel, după descrierea unor piese cu gâtul umflat din trei așezări din România, plasate printre primele în șirul tipologic al acestor amfore, urmează cele de la Hârtopul Mare, din Republica Moldova, apoi cele de la Gradenicy III și Majaki, de la Nistrul Inferior, pentru ca mai apoi să se revină la alte piese de la Hansca, Butuceni și Ciobruciu-așezare de la noi din republică, ultimele, de altfel, mai vechi decât unele menționate anterior. În continuare, după piesele de la Novo-Nekrasovka II și Adžigol, și acestea din regiuni

diferite, urmează cele de la Ciobruciu-tumul, iar după descoperirile de la nord de Dunăre (Satu Nou II), din regiunea Bugului Superior (Nemirovo, Zaliss'ja) și bugo-nipreană (Kovalevka II), autoarea vine, la sfârșitul descrierii, din nou cu o mențiune a situației de la Alcedar-La Cordon, din Republica Moldova.

Așa cum menționam și mai sus, anumite rectificări se impun și pentru unele repere cronologice cu care se operează în carte, în special pentru amforele timpurii. Astfel, conform tipologiilor elaborate de P. Dupont în ultimul timp (Dupont 1997), amfora chiotă din complexul funerar de la Ciobruciu atribuită de N.M. „către cea de a doua jum. a sec. V a. Chr.” (62), ar putea fi datată, mai degrabă, între 475-450 a. Chr. Anumite rezerve ar trezi și datarea amforei de Lesbos din tumulul 7 de la Corjevo în prima jum. a sec. V (63), aceasta provenind, mai degrabă, din a doua jum. a sec. VI a. Chr. Nu ar depăși hotarele sec. VI a. Chr. nici amfora de Samos din tumulul 46 de la Dubăsari, pentru care autoarea propune o datare între sf. sec. VI - înc. sec. V a. Chr. (64).

În capitolul al treilea, vizibil mult mai redus ca volum decât cele două precedente, este abordată problema contactelor comerciale greco-barbare și rolul acestora în dezvoltarea populației autohtone (105-113). Pe scurt sunt trecute în revistă diverse probleme pe care le ridică studiul materialului amforistic din așezările și complexele funerare indigene. Caracterul relațiilor comerciale și de schimb la diferite etape, factorii interni și externi care au determinat pătrunderea importului în amfore, mărfurile locale și sud-mediteraneene din comerțul timpului, prezintă doar câteva din aspectele discutate aici, mai multe din ele regăsindu-se și în *Concluzii* (115-118). Fiindu-ne cunoscute unele dintre aceste puncte de vedere și din discuțiile noastre cu N.M. pe tema dată, am dori, și cu această ocazie, să intervenim cu câteva explicații critice pe marginea unora din enunțurile exprimate de ea, atât în acest capitol al lucrării, cât și în cele precedente. Anumite rezerve trezesc, bunăoară, atât denumirile primului capitol „*Amfora – principalul ambalaj al mărfurilor lichide grecești*”, și celui de-al doilea, „*Amforele... – principal indicator al relațiilor comerciale între autohtoni și lumea greacă*”, cât și unele afirmații din textul lucrării, „... *principalele articole ale comerțului greco-barbar, pe parcursul mai multor secole, rămân uleiul de măsline și vinul*” (9), ori,

³ Cf. s. v. Тирас (Тýрас), древнегреческое название р. Днестра; такое же название носил древнегреческий город в устье Днестра на западном берегу его лимана (Большая Советская Энциклопедия).

în același context, „*Cele mai răspândite produse grecești care pătrundeau în mediul barbar... erau vinul și uleiul de măsline și care erau transportate în ambalaj special – amfore de diferite tipuri*” (105) (s.n. - V.B.).

O primă clarificare cere starea și componența documentației arheologice care ne stă azi la dispoziție pentru reconstituirea tabloului relațiilor greco-indigene în general, și a comerțului timpului în special. Așa cum se cunoaște, materialul arheologic de origine greacă descoperit azi, fie că el provine din centrele grecești mediteraneene sau din coloniile pontice, este reprezentat, în primul rând, prin obiecte lucrate din materiale puțin perisabile, adică argilă, metal, os, piatră, sticlă etc. Anume acestea au rezistat agresivității solului, unde ele au nimerit întâmplător sau au fost depuse intenționat, au supraviețuit incendiile distrugătoare, foarte răspândite în antichitate, ori au scăpat întregi în urma comportamentelor vandalice ale oamenilor. Pe de altă parte, de data aceasta mai mult din cauze obiective, totul ce era odinioară alterabil, adică stofe, produse naturale și animaliere, cereale sau alte soiuri de alimente, la fel nu au ajuns până în zilele noastre. Mai ales produsele locale nu au lăsat urme arheologice, despre majoritatea din ele având cunoștință doar din sursele literare și, numai în cazuri rare, din cele epigrafice. Prin urmare, obiectele de origine greacă, inclusiv amforele, reflectă doar hazardul descoperirilor și nu constituie decât doar o parte – după cum înclină să creadă unii cercetători, nici pe departe cea mai mare – din adevăratul trafic de mărfuri din comerțul timpului. Dacă vom lua în considerație doar resturile arheologice care ne stau azi la dispoziție, atunci *nolens-volens* se creează impresia unui comerț greco-indigen care s-ar fi derulat doar într-o singură direcție, adică de la greci spre băștinași. Această situație trebuie luată neapărat în considerație la elucidarea relațiilor comerciale dintre lumea greacă și barbară.

Anumite explicații necesită și situația produselor importate în amfore. Mai întâi, așa cum informațiile literare și epigrafice despre acest aspect al comerțului sunt extrem de lapidare – mai ales dacă le raportăm la volumul imens al descoperirilor amforistice –, este greu de a afirma în ce măsură și alte tipuri de ambalaje *neceramice*, ca, de exemplu, cele din unele materialele perisabile ca pielea, lemnul, stofa etc. sau poate chiar metal, ar fi jucat un anumit rol la transportarea mărfurilor

din comerțul timpului. Cel puțin pentru burdufurile din piele, acele *askoi* menționate la autorii antici și destul de frecvent reprezentate în scenele de pe ceramica pictată grecească, ar putea fi admisă o practică mai largă în calitate de recipiente pentru asemenea produse. Chiar dacă sursele nu sunt generoase cu noi, nu poate fi exclusă categoric nici folosirea unor ambalaje de lemn pentru produsele lichide, așa cum mai târziu romanii practicau transportul vinului sau al altor mărfuri în butoaie. Mai apoi, așa cum acest lucru nu-i scapă nici autoarei din vedere, amforele nu au servit în exclusivitate pentru transportarea vinului și a uleiului de măsline. Astfel, pornind de la forma și volumul recipientelor, semnele de pe corpul, gâtul și mânerul amforelor, analizele chimice ale resturilor găsite în ele, precum și ale unor diverse informații literare (Demosth., Lakrit 34, § 35) și epigrafice despre produsele destinate transportării în amfore, se consideră că în afară de vin și ulei, în aceste vase au fost comercializate, de asemenea, măsline, oțet, must de struguri, smolă, rășină, miere, sare, pește sărat, sosuri și conserve de pește, vopsea, cereale, făină, nuci, lână ori chiar alte produse încă neidentificate. De aceea, este la fel dificil de a stabili cota-parte a altor produse lichide sau fiabile, transportate la fel în amforele grecești descoperite și în spațiul pontic, decât vinul și uleiul.

Trecând peste rezumatul consistent în limba franceză (119-133), un cuvânt aparte merită catalogul cu cele 376 de ștampile de amfore din diferite centre descoperite în spațiul de cercetare. Fiind alcătuit din două părți, text (135-176) și estampe (177-197), nu vom greși prea mult dacă vom susține că cititorul are în față una din cele mai valoroase și mai importante secțiuni din economia acestei lucrări. Chiar și celor mai puțin versați în problematica respectivă nu le va fi prea complicat să-și dea seama despre volumul enorm de muncă care a fost depus la întocmirea unui asemenea catalog. Chiar dacă el face parte doar din anexele lucrării, suntem de părerea că el constituie o contribuție demnă de luat în considerație, care va ocupa pe viitor un loc important în procesul de cercetare a ștampilelor grecești. Drept confirmare a celor spuse servește și materialul ilustrativ al lucrării, care întrunește 37 de figuri-planșe cu ilustrațiile unui număr considerabil de amfore întregi sau fragmente expresive ale acestora, buze, toarte și piciorușe (219-255), mai multe dintre ele pu-

blicate aici pentru prima oară, precum și 18 hărți în care este schițat tabloul repartizării geografice a diferitor tipuri de amfore (257-274). Deosebit de informative și practice sunt acele reprezentări – de ex. fig. 35/2 pentru amfora de Rhodos de la Ciobruciu sau fig. 34/3 pentru amfora de Mende din tumulul 28 de la Plavni I –, care pe lângă conturul complet al amforei conțin, de asemenea, și reprezentări cu forma buzei, piciorușului și secțiunea torții. Luate împreună, toate acestea constituie elemente deosebit de importante pentru atribuirea și datarea tipurilor respective de amfore.

La încheierea acestei prezentări suntem de convingerea că, în pofida criticilor exprimate aici sau care ar mai putea fi aduse pe marginea acestei lucrări, toți cei care, într-un fel sau altul, se confrun-

tă pe șantier sau în muzeu cu problemele legate de determinarea amforelor, vor găsi în ea, mai ales acolo unde culoarea argilei, forma buzei, mânerului sau piciorușului constituie unicele elemente de atribuire, un ghid și un instrument important de lucru. Așa cum vedem noi lucrurile, apariția acestui studiu prezintă și un moment important în procesul continuu de dezvoltare și devenire a științei arheologice din Republica Moldova. Astfel, după mai multe decenii, când pentru atribuirea sau datarea materialului amforistic descoperit prin părțile noastre erau atrași, nu rareori, savanți din centrele științifice din străinătate, cu Natalia Mateevici avem un specialist autohton format în domeniul *amforologiei*.

Bibliografie

- Dupont 1998:** P. Dupont, Archaic East Greek trade amphoras. In: R.M. Cook, P. Dupont, East Greek pottery (London - New York 1998), 142-191.
- Ivanthick 1998:** Askold I. Ivanthick, Die Gründung von Sinope und die Probleme der Anfangsphase der griechischen Kolonisation des Schwarzmeergebietes. In: (Hrsg. Gocha R. Tsetskhladze) The Greek Colonisation of the Black Sea Area: Historical Interpretation of Archeology. Historia 121 (Stuttgart 1998), 297-330.

11.05.2009

Dr. Valeriu Banaru, Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, str. 31 August 1989, 121A, MD-2012 Chișinău, Republica Moldova, e-mail: valerubanaru@hotmail.com